

PRAWNE ASPEKTY UDOSTĘPNIANIA OBIEKTÓW MUZEALNYCH PRZEZ INTERNET

LEGAL ASPECTS OF MAKING MUSEUM COLLECTIONS AVAILABLE ON THE INTERNET

Dominika Urban

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów

Abstract: This article presents the set of legal regulations concerning the digitization process and constitutes an attempt to interpret them. Legal aspects are one of the biggest problems museums face when digitizing their collections and sharing them in digital form via Internet. As the existing regulations are ambiguous, legal status of the parts of museum collections is unclear and there are problems with deciding whether a certain piece of art is a carrier of a work according to Polish Copyright Law, museums are often unsure if they are entitled to exploit the works owned. As a result, even entire valuable collections are mostly excluded from the digitization process. There are problems with classifying public domains and

specifying cases, where the so-called permissible use may be applied. Furthermore, it is argued whether digitization process leads to establishment of copyright and whether, and to what extent, the permissible use might be extended in light of Museum Acts. In consequence, society has a limited access to cultural heritage that should be granted by museums according to their statutes. It is necessary to constantly promote initiatives of making museum collections available on the Internet, which is an example of saving cultural heritage for the next generations (through its conservation and keeping it in digital form), and increasing the awareness and eliminating aversion and fears in this area.

Keywords: copyright, digitization, making available on the Internet, museum collections, legal aspects, work, public domain, permissible use, fields of exploitation.

Obszar aspektów prawnych wydaje się jednym z ważniejszych problemów stojących obecnie przed muzeami na drodze do digitalizacji¹ swoich zbiorów, a następnie umieszczania powstałych w jej wyniku cyfrowych od-

wzorowań muzealiów w przestrzeni internetowej. Brak jednoznacznych regulacji, a w związku z tym niejasny status prawny obiektów muzealnych prowadzi do sytuacji, w których muzea nie orientują się, że są uprawnione do

eksploatacji posiadanych dzieł (w tym ich zwielokrotnienia, a następnie rozpowszechniania w sieci), co powoduje, że często nawet całe zespoły cennych eksponatów są z procesu cyfryzacji wykluczone. Tym samym ograniczony zostaje powszechny dostęp społeczeństwa do dorobku kulturowego, który muzea, jako zobowiązane do gromadzenia i udostępniania wiedzy o kulturze, powinny zapewnić. Dlatego też zebranie oraz interpretacja przepisów prawa, w celu zwiększenia świadomości oraz niwelowania niechęci i obaw w tej sferze, wydają się niezbędne.

Źródła prawa

W polskim systemie prawnym brak jest odrębnego, kompleksowego unormowania problematyk związanych z digitalizacją. Wskazując regulacje dotyczące powyższego tematu, należy odnieść się do takich pozycji w ustawodawstwie polskim, jak przede wszystkim Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych² oraz Ustawa o muzeach³ i Kodeks Cywilny⁴, a także do odnośnych dyrektyw unijnych⁵.

Prawo autorskie jako jeden z elementów ochrony własności intelektualnej

Udostępnianie zdigitalizowanych muzealiów przez Internet wiąże się ściśle z regulacjami dotyczącymi własności intelektualnej, w szczególności zaś prawa autorskiego, jako jednego z jej elementów. Warto zaznaczyć, że na ogół zagadnienia ochrony własności intelektualnej, oprócz prawa autorskiego i praw pokrewnych, obejmuje także: prawo własności przemysłowej, ochronę *sui generis* baz danych, ochronę dóbr osobistych oraz tzw. know-how (tajemnica przedsiębiorstwa). Spośród nich to właśnie prawo autorskie stanowi jeden z podstawowych reżimów prawnych składających się na ową ochronę (drugim, równie obszernym jest prawo własności przemysłowej).

Przedmiot prawa autorskiego

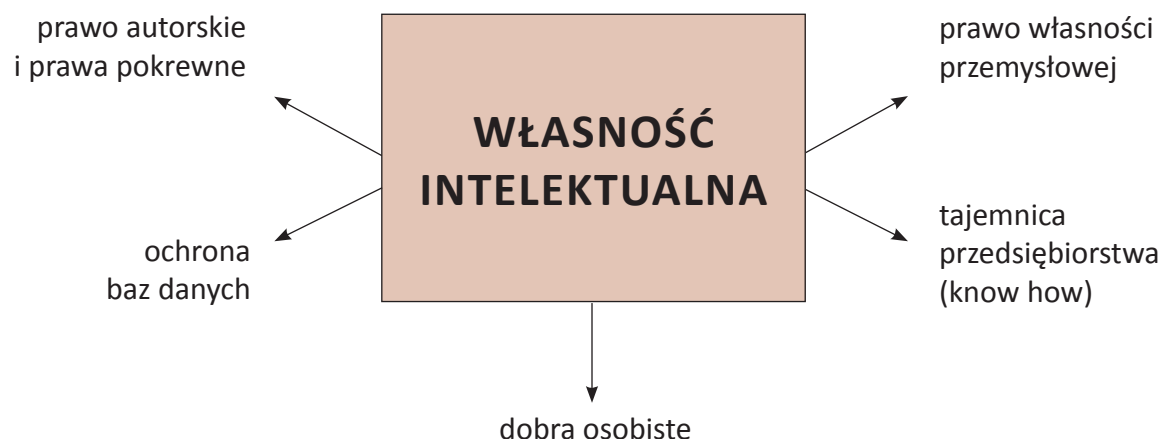
Zakres przedmiotowy i podmiotowy stosowania ochrony prawnoautorskiej wyznacza Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Kwestia ustalenia, czy dany obiekt muzealny stanowić będzie przedmiot prawa autorskiego, wymaga zdefiniowania kategorii utworu. W rozumieniu ustawowym⁶, za utwór uznamy każdy przejaw indywidualnej twórczości⁷, ustalony (zakomunikowany, uzewnętrzniony, przejawiony osobom trzecim) w jakiegokolwiek, dowolnej formie. Przy czym znaczenia nie mają takie przesłanki, jak wartość, przeznaczenie czy sposób wyrażenia. Podobnie w regulacjach unijnych wskazuje się na kryterium *własnej intelektualnej twórczości autora*.

W art. 1 ust. 2 prawa autorskiego zawarte zostały przykładowe kategorie utworów⁸. Wedle tej egzemplifikacji, przedmiotem prawa autorskiego są m.in. utwory: wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe); plastyczne; fotograficzne; lutnicze; wzornictwa przemysłowego; architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne; muzyczne i słowno-muzyczne; sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne; audiowizualne (w tym filmowe).

Natomiast w świetle art. 4 prawa autorskiego, w ramach którego enumeratywnie wymienione zostały wyłączenia spod przedmiotowego zakresu ochrony prawnoautorskiej⁹, przedmiotem prawa autorskiego nie stanowią: akty normatywne lub ich urzędowe projekty; urzędowe dokumenty, materiały, znaki, symbole; opublikowane opisy patentowe lub ochronne oraz proste informacje prasowe.

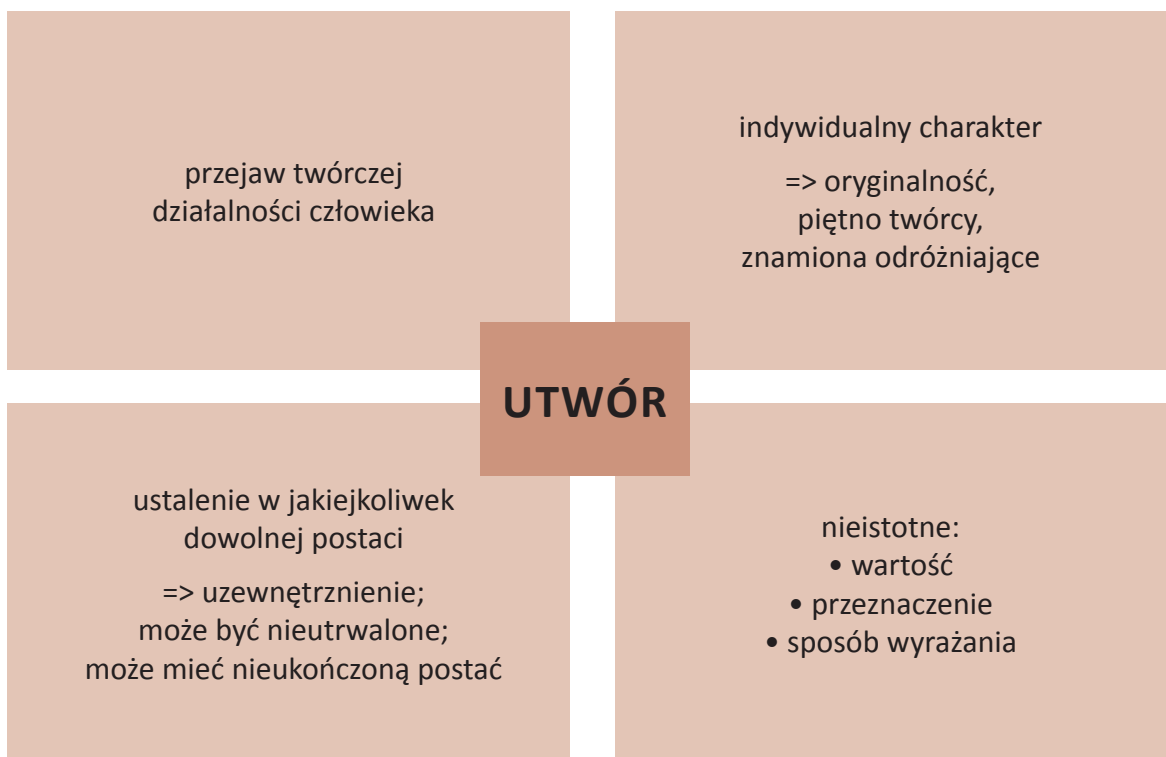
Czy digitalizacja prowadzi do powstania prawa autorskiego?

Odpowiedź na pytanie czy digitalizacja prowadzi do powstania prawa autorskiego nie jest już równie jednoznacz-

1. Poszczególne elementy ochrony własności intelektualnej

1. Elements of intellectual property protection

2. Przesłanki uznania za utwór

2. Premises to recognize a piece of art as a work

na, co ustalenie czy dane muzeum stanowi nośnik utworu. Mimo rozbieżności stanowisk, doktryna i orzecznictwo wypracowały przeważający pogląd w tym zakresie¹⁰. Zgodnie z nim należy uznać, że cyfrowe odwzorowanie obiektu muzealnego, w postaci skanu lub fotografii dokumentacyjnej, nie stanowi odrębnego utworu, nie powstają zatem nowe, niezależne prawa autorskie (digitalizacja nie prowadzi do powstania prawa autorskiego).

Czynności techniczne procesu digitalizacji są efektem zastosowania wiedzy, sprawności, urządzeń oraz technologii i mimo sporego nakładu pracy oraz poświęconego czasu, mają jedynie charakter rutynowy, o standardowym rezultacie. Tym samym nie są przejawem twórczej działalności (nie może w tym przypadku być mowy o jakimkolwiek wkładzie twórczym), a jedynie czynnościami odtwórczymi o charakterze typowo dokumentacyjnej technicznej pracy fotografa. Celem digitalizacji jest stworzenie jak najwerniejszej kopii utworu, cyfrowe odwzorowanie, odtworzenie, poinformowanie odbiorcy o już istniejącej twórczości, nie zaś realizacja własnej wizji twórczej. Pełni ona funkcję rejestracyjną, nieprowadzącą do zmiany treści i jako forma zwielokrotnienia, stanowi jedynie odrębne pole eksploatacji utworu.

Poruszona kwestia istotna jest zwłaszcza w przypadku obiektów należących do domeny publicznej, jako że nie można ponownie ustanowić praw wyłącznych w stosunku do utworów, które do niej przeszły (w stosunku do których upłynął ustawowy okres obowiązywania autorskich praw majątkowych). Tożsamą interpretację przyjmuje Komisja Europejska¹¹, która stoi na stanowisku, że proces digitaliza-

cji nie powinien tworzyć żadnych nowych praw, a materiały należące do domeny publicznej powinny w niej pozostać również po digitalizacji (przeciwko zawłaszczaniu domeny publicznej). Jest to zgodne z postulatami jak najszerzej dostępności zasobów będących w posiadaniu instytucji kultury i jak najszerzego dostępu do zdigitalizowanych materiałów.

Dychotomiczny charakter prawa autorskiego – podział na prawa osobiste i majątkowe

W polskiej regulacji przyjęta została dualistyczna konstrukcja prawa autorskiego, w związku z którą wyróżniamy prawa osobiste i majątkowe. Kategorie te mają w stosunku do siebie dychotomiczny charakter. Autorskie prawa osobiste cechuje bezterminowość, niemożność zbycia oraz nieograniczony zakres stosowania, w przeciwieństwie do praw majątkowych, które są zbywalne i obowiązują przez określony ustawą przedział czasu.

Autorskie prawa osobiste

Autorskie prawa osobiste chronią nierozzerwalną, nieograniczoną w czasie więź psychiczną twórcy z utworem. Są one niezbywalne, zatem nawet przeniesienie całości praw majątkowych nie spowoduje definitywnego zerwania owej więzi istniejącej pomiędzy dziełem a jego autorem¹². Zgodnie z art. 16 prawa autorskiego, obejmują one m.in. prawo do¹³:

AUTORSKIE PRAWA OSOBISTE – art. 16, 49 ust. 2, 52 ust 3

- płaszczyzna pozaekonomiczna
- osobista więź twórcy z utworem
- niezbywalne, brak możliwości zrzeczenia się
- nieograniczone w czasie, bezterminowość ochrony
- prawo do:
 - autorstwa utworu
 - oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo udostępnienia go anonimowo
 - nienaruszalności treści formy utworu (zachowania integralności) oraz jego rzetelnego wykorzystania
 - decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności
 - nadzoru nad sposobem korzystania z utworu
 - dostępu do utworu

AUTORSKIE PRAWA MAJĄTKOWE – art. 17, 36, 50

- płaszczyzna ekonomiczna
- wyłączone prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie
- podlegające zbyciu
- czasowość ochrony – przysługuje od chwili ustalenia utworu i trwa przez okres życia twórcy oraz przez 70 lat od końca roku kalendarzowego, w którym ów twórca zmarł (w przypadku współautorstwa – od śmierci współtwórcy, który przeżył pozostałych)
- polu eksploatacji:
 - utrwalanie i zwielokrotnianie utworu
 - w zakresie obrotu – wprowadzenie do obrotu
 - rozpowszechnianie

3. Treść praw autorskich – podział na prawa osobiste i majątkowe

3. The content of copyright – distinction between personal and property rights

- **autorstwa** (żądania przez twórcę od osób trzecich uznania autorstwa utworu, w związku z czym należy zawsze prawidłowo oznaczyć autorstwo utworu, podając informację o twórcy lub wszystkich współtwórcach);
- **oznaczenia utworu** (równoznacznego z możliwością sygnowania dzieła w wybrany przez siebie sposób);
- **nienaruszalności treści i formy, zachowania integralności utworu** (tożsamesgo z zakazem czynienia zmian w stosunku do utworu poddawanego digitalizacji – powinien on być udostępniony w postaci ustalonej przez twórcę; w orzecznictwie i doktrynie za naruszenie integralności uważa się m.in. wprowadzenie nowych elementów, pominięcie niektórych fragmentów, opatrzenie nowym tytułem) – jako że istotą digitalizacji jest wierne cyfrowe przetworzenie (przetrasponowanie na zapis cyfrowy), nie ma zatem w tym przypadku mowy o zmianach w stosunku do obiektu poddawanej digitalizacji (nie prowadzi ona do zmiany treści, nie narusza integralności utworu);
- **rzetelnego wykorzystania** (dotyczy to m.in. kontekstu i okoliczności, w jakich utwór jest prezentowany);
- **decydowania o pierwszym udostępnieniu publiczności** (w przypadku utworów, które nie były nigdy rozpowszechnione przed ich digitalizacją);
- **nadzoru nad sposobem korzystania.**

Autorskie prawa majątkowe

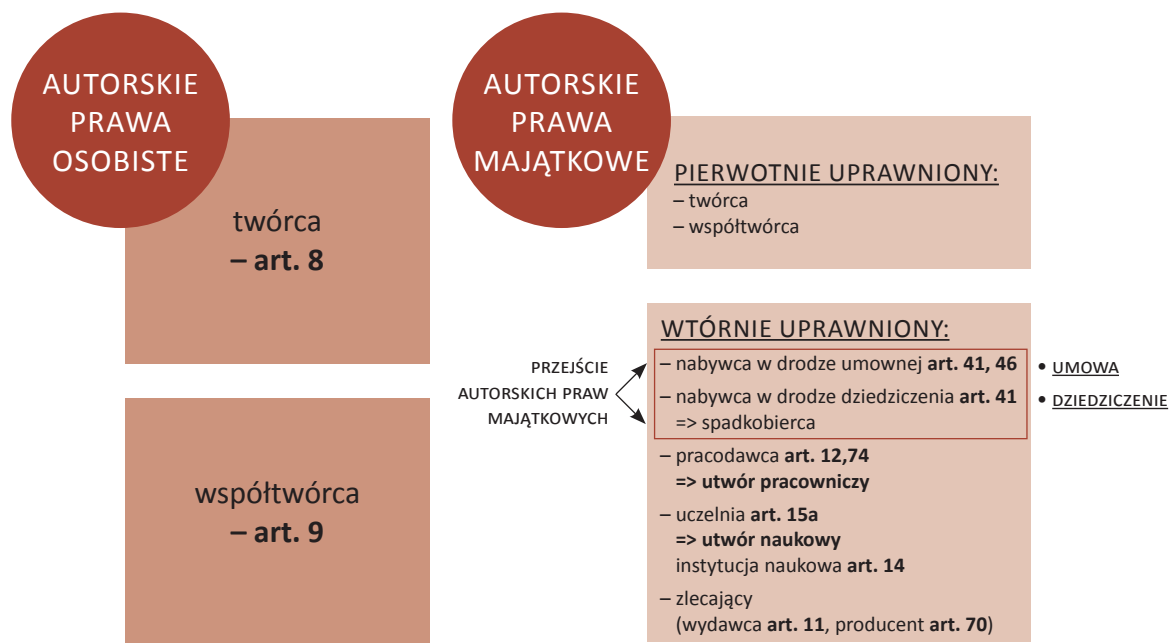
Autorskie prawa majątkowe zapewniają ograniczone w czasie, wyłączone prawo do korzystania z utworu i roz-

porządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do pobierania za takowe korzystanie wynagrodzenia. Do pól eksploatacji, stanowiących zakres korzystania z utworu, czyli sposoby, w jakie utwór może być wykorzystany, zalicza się¹⁴: utrwalanie i zwielokrotnianie utworu; w zakresie obrotu – wprowadzenie do obrotu, użyczenie, najem; rozpowszechnianie. W kontekście omawianego tematu wyodrębnić można następujące pola eksploatacji:

- **w obszarze utrwalania, zwielokrotniania** – digitalizacja, czyli stworzenie odwzorowania obiektu muzealnego w formie cyfrowej; wytwarzanie egzemplarzy utworu techniką cyfrową;
- **w obszarze rozpowszechniania, wprowadzania do obrotu** – udostępnianie w Internecie zdigitalizowanego utworu; jego publiczne udostępnienie w sposób, w który każdy może mieć do niego dostęp w wybranym przez siebie miejscu i czasie.
Dokonanie digitalizacji, a następnie udostępnienie powstałego w jej wyniku cyfrowego zapisu przez Internet potraktujemy zatem jako dwa odrębne sposoby wykorzystania utworu.

Podmiot prawa autorskiego

Definiując utwór, mówimy zawsze o twórczej działalności człowieka. Podmiotem praw autorskich może być tylko i wyłącznie człowiek, osoba fizyczna (dodatkową przesłanką uznania za utwór jest zatem także czynnik ludzki). W przypadku autorskich praw majątkowych wyróżniamy

4. Zakres podmiotowy ochrony prawno-autorskiej

4. The scope of copyright protection

dotąd dodatkowo podmiotowość pierwotną i wtórną. Poza pierwotnie uprawnionym twórcą lub współtwórcą (w przypadku utworów współautorskich)¹⁵, z tytułu autorskich praw majątkowych uprawnione mogą być także podmioty, które nabyły owe prawa na drodze pochodnej. Należą do nich: spadkobierca, nabywca na drodze umownej, pracodawca oraz zlecający (wydawca lub producent).

Ustalenie podmiotu autorskich praw majątkowych istotne będzie przede wszystkim ze względu na identyfikację osoby uprawnionej do udzielenia zgody na korzystanie z utworu (w postaci jego digitalizacji udostępnienia przez Internet), jeżeli w danym przypadku jest ona wymagana.

Przed zamieszczeniem cyfrowych wizerunków zbiorów muzealnych w przestrzeni internetowej kluczowe będzie ustalenie czy dany utwór objęty jest ochroną autorskich praw majątkowych, a w związku z tym, czy potrzebne będzie uzyskanie zgody osoby uprawnionej z tytułu tych praw. Stosowne zezwolenie przybrać może postać umowy¹⁶ o przeniesienie autorskich praw majątkowych bądź o okresowe korzystanie z utworu (udzielenie licencji). W ramach umowy konieczne jest wskazanie zakresu wykorzystania przeniesionego lub udzielonego prawa, czyli określenie pól eksploatacji. Należy też pamiętać, że nieskuteczne są zapisy o przeniesieniu całości praw autorskich, na wszystkich polach eksploatacji. Trzeba wyraźnie wskazać, opisać sposób korzystania z utworu. W przypadku omawianego zagadnienia niezbędne będzie wskazanie, że sposobem wykorzystania jest udostępnianie cyfrowego wizerunku utworu przez Internet. Właścicielowi autorskich praw majątkowych, w związku z ich przeniesieniem, przysługuje wynagrodzenie, jednakże, jeżeli w umowie znajduje się stosowny zapis, przekazanie może nastąpić nieodpłatnie¹⁷.

Co istotne, przekazanie obiektów muzeum przez ich właściciela (czyli przeniesienie własności egzemplarzy

utworów) nie powoduje automatycznego przejścia autorskich praw majątkowych do tych obiektów¹⁸. W chwili nabycia obiektu pozostaje wymóg dodatkowego uregulowania tej kwestii, o czym muzeum musi pamiętać.

Katalog ograniczeń prawa wyłącznego

Do katalogu ograniczeń prawa wyłącznego (brak wymogu uzyskania zgody na korzystanie z dzieła) zalicza się utwory objęte kategorią domeny publicznej oraz instytucję tzw. dozwolonego użytku (scharakteryzowaną na gruncie prawa autorskiego oraz w art. 25a ustawy o muzeach). Są to ograniczenia ustawowe, bezwzględnie obowiązujące, niezależne od czyjejkolwiek woli. Dysponowanie przysługującymi prawami wyłącznymi może jednak zostać ograniczone także dobrowolnie, w związku z decyzją podjętą przez osobę pierwotnie uprawnioną. Jeżeli w stosunku do danego utworu żadna z wymienionych na wstępie kategorii (domena publiczna, dozwolony użytek) nie znajduje zastosowania, na jego wykorzystanie potrzebne jest stosowne zezwolenie osoby uprawnionej, będące właśnie takim opcjonalnym ograniczeniem posiadanych praw majątkowych.

Domena publiczna

W skład domeny publicznej wchodzi utwory, co do których autorskie prawa majątkowe wygasły (upłynął przewidziany ustawą okres obowiązywania ochrony) lub też nie powstały z mocy prawa¹⁹ (nie były w ogóle ochroną prawnoautorską objęte). Z utworów tych można korzystać bez ograniczeń (zarówno do celów niekomercyjnych i komercyjnych), można je poddawać procesowi digitalizacji i udostępniać w Internecie, pamiętając jednak o respektowaniu autorskich praw osobistych.

Ustawowy okres obowiązywania praw majątkowych obejmuje 70 lat, licząc od końca roku kalendarzowego, od:

UMOWY W PRAWIE AUTORSKIM

5. Umowy stosowane w obrocie prawami majątkowymi

5. Contracts applied in transactions concerning copyrights

- śmierci twórcy lub ostatniego ze współtwórców (w przypadku utworów współautorskich);
- daty pierwszego rozpowszechnienia utworu (gdy autor nie jest znany);
- daty rozpowszechnienia lub ustalenia utworu (gdy prawa przysługują z mocy ustawy osobie innej niż twórca)²⁰.

W związku z powyższym, oceniając czy dany utwór zakwalifikowany zostanie w poczet domeny publicznej, w pierwszej kolejności ustalić należy czy twórca bądź ostatni ze współtwórców nadal żyje. Jeżeli zmarł, sprecyzowania wymaga także rok, w którym nastąpiła śmierć. Gdy od wskazanej daty upłynęło 70 lat, można legalnie i swobodnie, w dowolny sposób korzystać z takiego utworu na wszystkich polach eksploatacji.

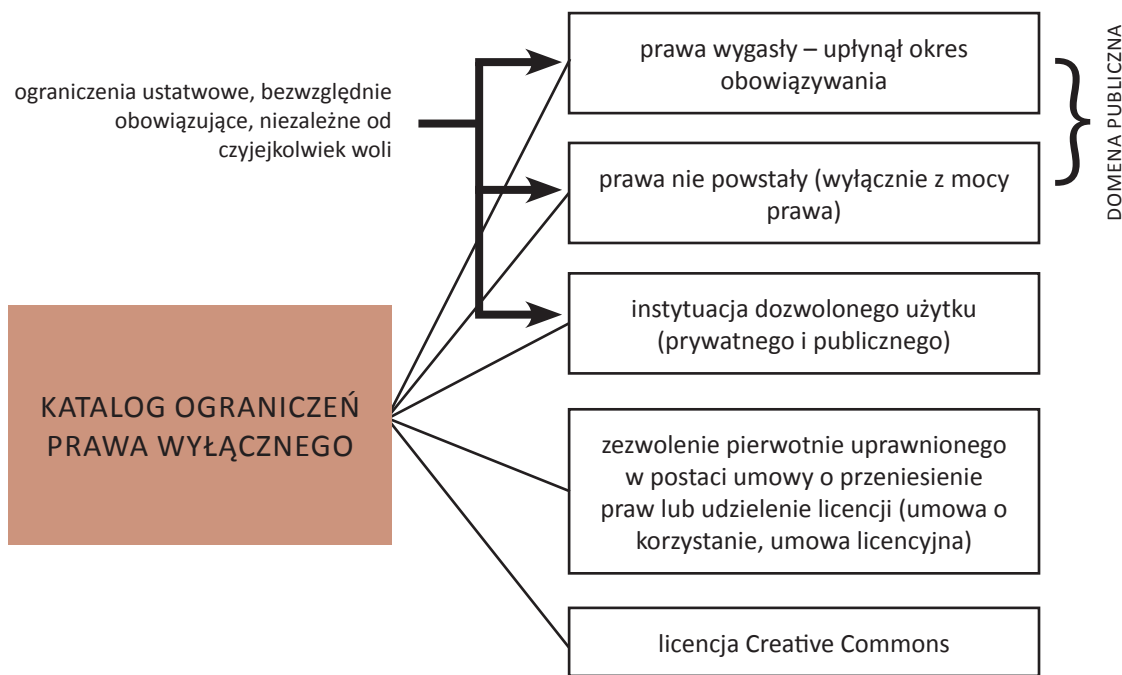
Dozwolony użytek

W określonych stosownymi przepisami prawa granicach można korzystać z utworu bez zezwolenia twórcy (co stanowi istotę dozwolonego użytku). Warunkiem koniecznym jest jednak zamieszczenie informacji o twórcy (imię i nazwisko) oraz źródle, czyli niezmiennie respektowanie osobistych praw majątkowych. W takiej sytuacji twórcy nie przysługuje prawo do wynagrodzenia. Pamiętać należy także, że dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania

z utworu oraz godzić w słusne interesy twórcy.

Na gruncie prawa autorskiego, z punktu udostępniania zbiorów muzealnych przez Internet, istotne są następujące postaci dozwolonego użytku:

- w art. 32 ust. 1 prawa autorskiego – publiczne wystawianie w celach niekomercyjnych utworów plastycznych, będących własnością muzeum (przepis ten obejmuje swoją regulacją wyłącznie kategorię utworów plastycznych, co więcej, dotyczy jedynie obiektów będących własnością muzeum, czyli muzeum musi być właścicielem, a nie jedynie posiadaczem egzemplarza utworu, i pozwala na rozpowszechnianie tylko w celach niekomercyjnych);
- w art. 33 pkt. 2 prawa autorskiego – informacyjne rozpowszechnianie w katalogach i wydawnictwach publikowanych dla promocji tych utworów, a także w sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach w prasie i telewizji, utworów udostępnionych, eksponowanych już wcześniej publicznie, w tym w galeriach, muzeach, salach wystawowych (w świetle tego przepisu dozwolone jest informacyjne rozpowszechnianie utworów udostępnionych, eksponowanych już wcześniej publicznie; dotyczy on jednak tylko wskazanych obszarów – utwory te mogą być zamieszczone w katalogach i wydawnictwach promocyjnych, prezentujących owe eksponaty, a także w ramach sprawozdań prasowych i telewizyjnych).

6. Korzystanie z utworu bez zgody osoby uprawnionej z tytułu praw majątkowych

6. Using a work without the consent of a person authorized under property rights

Zakres dozwolonego użytku dodatkowo ulega rozszerzeniu na gruncie ustawy o muzeach. Zgodnie z art. 25a ust. 1 tejże ustawy, można utrzymywać i przechowywać wizerunki muzealiów na informatycznych nośnikach danych. Przy czym przez informatyczny nośnik danych rozumiemy materiał lub urządzenie służące do zapisywania, przechowywania i odczytywania danych w postaci cyfrowej²¹. Interpretacja powyższego artykułu nie jest jednoznaczna²². Według części doktryny zezwala on jedynie na utrwalenie i przechowywanie, czyli na digitalizację i ochronę powstałych w jej wyniku danych, pozostawiając korzystanie z utworów jedynie do dyspozycji muzeów. Przeważa jednak teza, wedle której art. 25a ustawy o muzeach przełamuje monopol twórcy na tym polu eksploatacji i daje muzeom nie tylko możliwość digitalizacji swoich zbiorów, ale także rozpowszechniania ich wizerunków (udostępnianie w Internecie bez zezwolenia osoby uprawnionej z tytułu autorskich praw majątkowych). Skoro bowiem w ramach tego samego artykułu (w kolejnym ustępie) jest mowa o warunkach udostępniania, to domniemywa się, że także i to pole eksploatacji zostało domyślnie dozwolone, na równi z utrwalaniem i przechowywaniem.

Muzeum może pobierać opłaty za udostępnianie informatycznych nośników danych (np. płyt CD), zawierających cyfrowe wizerunki muzealiów w wysokiej rozdzielczości, natomiast bezpośredni dostęp, poprzez Internet bądź wysyłanie za pomocą poczty elektronicznej, jest bezpłatny. Wysokość opłat ustala dyrektor muzeum (może ustalić opłatę ulgową lub zwolnić z niej całkowicie)²³.

Dobra osobiste – ochrona wizerunku osób

Rozpowszechnianie wizerunków obiektów muzealnych (w tym ich udostępnianie za pośrednictwem Internetu)

podlega również ograniczeniom z tytułu ochrony dóbr osobistych, na którą składa się ochrona wizerunku osób, uregulowana ogólnie w przepisach Kodeksu Cywilnego²⁴, a także w bardziej szczegółowym zakresie – w prawie autorskim. Z ochroną dóbr osobistych mamy do czynienia, gdy przedstawienie pozwala na powiązanie wizerunku z określonym człowiekiem, zwłaszcza w sytuacji, gdy dany eksponat prezentuje twarze konkretnych osób (np. na portretach czy archiwalnych fotografiach). Art. 23 Kodeksu Cywilnego, mówiący o tym, że prawo cywilne obejmuje ochroną dobra osobiste człowieka, w tym jego wizerunek, jest normą generalną. Konkretyzację prawa do wizerunku uregulowanego w art. 23 Kodeksu Cywilnego stanowi zaś art. 81 prawa autorskiego, który doprecyzowując ochronę (w obszarze rozpowszechniania), wprowadza zasadę, zgodnie z którą rozpowszechnienie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej. Przewidziane zostały jednak dwa wyjątki od uzyskania powyższej zgody. Wymogu takiego nie ma w przypadku, gdy dany obiekt przedstawia wizerunek osoby powszechnie znanej, wykonany w związku z pełnieniem funkcji publicznych, bądź osoby stanowiącej jedynie szczegół większej całości (zgrupowanie, krajobraz, impreza publiczna).

Unijny kontekst digitalizacji

Istotne znaczenie dla tematu umieszczania wizerunku muzealiów w sieci ma również kontekst unijny, w tym inicjatywy organów Unii Europejskiej w sprawie digitalizacji, udostępniania dorobku kulturowego w Internecie oraz ochrony zasobów cyfrowych²⁵. Rozważania Unii Europejskiej w powyższym obszarze opierają się na trzech głównych postulatach: digitalizować (zwiększać tempo

i możliwości digitalizacji), udostępniać (ułatwiać dostęp, w tym za pośrednictwem Internetu), chronić (zachować dla przyszłych pokoleń).

Na poziomie europejskim szczegółowo uregulowane zostały zwłaszcza dwie ważne dla muzeów kwestie, na które składają się zagadnienia dotyczące utworów osieroconych i wskazanych sposobów korzystania z nich oraz zagadnienia dotyczące ponownego wykorzystania informacji sektora publicznego. Regulacje te przyjęły formę dyrektyw. Trwają prace nad ich implementacją do polskiego systemu prawnego.

Regulacje dotyczące utworów osieroconych

W świetle Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych, za utwory osierocone uważa się utwory lub fonogramy podlegające ochronie majątkowego prawa autorskiego, co do których podmioty uprawnione nie są znane lub nawet jeśli są znane, których odnalezienie jest niemożliwe. W związku z powyższym zachodzi niemożność uzyskania co do nich zezwoleń na korzystanie z utworu (uzyskanie uprzedniej zgody na zwielokrotnienie – digitalizację – lub publiczne udostępnienie jest w tym przypadku praktycznie niewykonalne). Co istotne, dyrektywa zawężona została do niektórych, określonych sposobów korzystania z utworów osieroconych (pół eksploatacji) – wskazane zostały jedynie konkretne postaci dozwolonego użytku: publiczne udostępnianie w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym (udostępnianie *online*) oraz zwielokrotnianie do celów digitalizacji, udostępniania, indeksowania, katalogowania, ochrony i odnawiania.

Dyrektywa swoim zakresem podmiotowym obejmuje wskazane, publiczne instytucje kultury i oświaty, w tym muzea (publicznie dostępne biblioteki, placówki oświatowe oraz muzea, archiwa, instytucje odpowiedzialne za dziedzictwo filmowe lub dźwiękowe, nadawcy publiczni) i dotyczy tylko dzieł w ich zbiorach. Co więcej, wyłącznie w celu wypełniania ich misji publicznej – realizacji zadań leżących w interesie publicznym, w szczególności ochrony, odnawiania i zapewniania dostępu do utworów w celach kulturalnych i edukacyjnych, nie zaś na użytek komercyjny, dla uzyskania korzyści majątkowych. Zgodnie z zasadą *non profit* wykluczony zostaje zarobkowy charakter wykorzystania. Dopuszcza się uzyskiwanie dochodów jedynie na pokrycie kosztów digitalizacji i publicznego udostępniania. Korzystając z utworów osieroconych, należy także pamiętać, respektując prawa osobiste, o wymogu wskazania autorstwa.

Przed uznaniem danego utworu za osierocony wprowadzony został wymóg przeprowadzenia starannego poszukiwania w dobrej wierze podmiotów uprawnionych (przeprowadzenia stosownych badań proweniencyjnych). Starannym poszukiwaniem jest sprawdzanie informacji w źródłach odpowiednich dla danego rodzaju utworów. Stosowne miejsca poszukiwań wskazuje, w zależności od kategorii, załącznik do dyrektywy. Co istotne, utwór uznany za osierocony uzyskuje taki status we wszystkich krajach

członkowskich (rozwiązanie takie ma na celu uniknięcie kosztów wielokrotnego poszukiwania). Podmiotowi uprawnionemu przysługuje, w dowolnym momencie, możliwość unieważnienia statusu utworu osieroconego, w przypadku zgłoszenia swoich praw do utworu.

Na Polsce, tak jak i na pozostałych państwach członkowskich, ciąży obowiązek implementacji dyrektywy do krajowego porządku prawnego w terminie do 29 października 2014 roku.

Regulacje dotyczące ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego

Dyrektywy w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego²⁶ są odzwierciedleniem unijnej polityki otwartego dostępu do danych publicznych, propagującej szeroką dostępność i ponowne wykorzystywanie informacji sektora publicznego do celów prywatnych lub komercyjnych (tzw. otwarte dane). Przez dane publiczne, tożsame z pojęciem informacji sektora publicznego, należy rozumieć wszystkie informacje, które organy publiczne w Unii Europejskiej wytwarzają, gromadzą lub też za które płać. Dyrektywy dotyczą istniejących dokumentów będących w posiadaniu organów sektora publicznego, sporządzonych i dostarczanych w zakresie ich zadań publicznych, jednakże z zastrzeżeniem, że nie mają one zastosowania do dokumentów, do których prawa własności intelektualnej należą do osób trzecich – są zabezpieczone majątkowymi prawami autorskimi. Przy czym pod pojęciem dokumentu rozumie się jakkolwiek treść, niezależnie od nośnika (zapis na papierze, zapis w formie elektronicznej, dźwiękowej, wizualnej, audiowizualnej). Konkludując, przedmiotem dyrektyw są jedynie zasoby domeny publicznej.

Informacje sektora publicznego powinny być udostępniane, na ile to możliwe, w formatach otwartych, przeznaczonych do odczytu komputerowego (zorganizowanych w sposób umożliwiający aplikacjom komputerowym łatwe identyfikowanie, rozpoznawanie i pozyskiwanie określonych danych), wraz z ich metadanymi, na najwyższym poziomie szczegółowości, w formacie zapewniającym interoperacyjność.

W stosunku do wcześniejszej dyrektywy w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego z 2003 r.²⁷, w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/37/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. zmieniającej dyrektywę 2003/98/WE, nastąpiły następujące modyfikacje:

- Wprowadzony został (w ramach zasady ogólnej) wyraźny obowiązek zapewnienia możliwości ponownego wykorzystania dokumentów do celów komercyjnych lub niekomercyjnych, z wyjątkiem dokumentów, do których dostęp jest ograniczony lub wyłączony z mocy prawa krajowego (wcześniej nie było obowiązku dotyczącego dostępu do dokumentów ani obowiązku zezwalania na ich ponowne wykorzystanie, istniał jedynie minimalny zestaw reguł, a decyzja o ich stosowaniu leżała w gestii poszczególnych państw).
- Najistotniejsza z punktu widzenia muzeów zmiana dotyczy włączenia sektora kultury poprzez rozszerzenie podmiotowego zakresu stosowania dyrektywy na biblioteki, w tym biblioteki uniwersyteckie, muzea i archiwa.

- Opłaty pobierane za ponowne wykorzystanie danych ograniczono, co do zasady, do kosztów krańcowych związanych z ich reprodukowaniem, udostępnianiem i rozpowszechnianiem. Co ważne, zasada ta jednak nie ma zastosowania w stosunku do bibliotek, muzeów i archiwów (by nie zakłócić ich normalnego funkcjonowania), jednakże dochód nie może przekraczać w tym wypadku kosztów gromadzenia, produkowania, reprodukowania, rozpowszechniania, ochrony i ustalania praw, wraz z rozsądnym zwrotem inwestycji.
- Wszelkie licencje, udzielane w uzasadnionych przypadkach, powinny w jak najmniejszym stopniu ograniczać ponowne wykorzystywanie i nie być stosowane do ograniczania konkurencji. Co więcej, państwa członkowskie powinny propagować wykorzystywanie otwartych licencji. Państwa członkowskie, w tym Polska, mają obowiązek implementacji powyższej dyrektywy do krajowego porządku prawnego w terminie do 18 lipca 2015 roku.

Streszczenie: Artykuł zbiera przepisy prawa z zakresu zagadnień związanych z digitalizacją i podejmuje próbę ich interpretacji. Obszar aspektów prawnych jest jednym z poważniejszych problemów stojących przed muzeami na drodze do digitalizacji zbiorów, a następnie udostępniania powstałych w jej wyniku cyfrowych odwzorowań muzealiów przez Internet. Brak jednoznacznych regulacji, niejasny status prawny obiektów muzealnych, trudność ustalenia czy dany egzemplarz dzieła sztuki stanowi nośnik utworu w rozumieniu prawa autorskiego, prowadzą do sytuacji, w których muzea nie orientują się, że są uprawnione do eksploatacji posiadanych dzieł. Niejednokrotnie powoduje to wykluczenie z procesu cyfryzacji nawet całych zespołów cennych eksponatów. Problemy sprawiają zaszeregowanie do kategorii domeny publicznej oraz

sprecyzowanie przypadków, w których można zastosować instytucję tzw. dozwolonego użytku. Dyskusje wzbudzają również odpowiedzi na pytanie, czy digitalizacja prowadzi do powstania prawa autorskiego oraz, czy i w jakim zakresie dozwolony użytek ulega rozszerzeniu na gruncie ustawy o muzeach. W związku z powyższym ograniczony zostaje powszechny dostęp społeczeństwa do dorobku kulturowego, który muzea powinny zapewniać w ramach realizacji swoich statutowych celów. Niezbędne jest ciągłe propagowanie inicjatyw związanych z udostępnianiem obiektów muzealnych przez Internet, jako jednym z przejawów troski o zachowanie dla potomnych dziedzictwa kultury (poprzez jego utrwalenie i przetrwanie w cyfrowej postaci), a także zwiększanie świadomości oraz niwelowanie niechęci i obaw w tej sferze.

Słowa kluczowe: prawo autorskie, digitalizacja, udostępnianie przez Internet, obiekty muzealne, aspekty prawne, utwór, domena publiczna, dozwolony użytek, pola eksploatacji.

Przypisy

- ¹ Poprzez digitalizację rozumieć należy ogół czynności prowadzących do przetworzenia rzeczywistego obiektu w jego obraz cyfrowy, czyli plik zawierający cyfrowe odwzorowanie obiektu.
- ² Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U., Nr 24, poz. 83 z późn. zm.).
- ³ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.).
- ⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks Cywilny (Dz. U., nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
- ⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/98/WE z dnia 17 listopada 2003 r. w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego; Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/37/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. zmieniająca dyrektywę 2003/98/WE w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego; Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych.
- ⁶ W art.1 ust.1 prawa autorskiego zawarta została definicja ustawowa utworu.
- ⁷ *Działalności twórczej o indywidualnym charakterze*, rozumianym jako oryginalność, piętno twórcy, znamiona odróżniające.
- ⁸ Zastosowanie zwrotu w *szczególności* wskazuje na otwartość powyższego katalogu (wyliczenie ma charakter jedynie przykładowy).
- ⁹ Jest to zamknięty, niepodlegający rozszerzeniu katalog.
- ¹⁰ H. Rymar, K. Rybicka, *Prawne aspekty digitalizacji muzealiów i obiektów kultury*, Centrum Cyfrowe Projekt: Polska, http://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2013/05/Prawne-aspekty-digitalizacji-muzealiow-i-obiektow-kultury_2013.pdf [dostęp:25.06.2014]; M. A. Górska, A. Jagielska-Burduk, W. Szafranski, *Wirtualna Galeria im. Mielżyńskich. Historia – Idea – Prawo*, Poznań 2013, s. 79-80, 86-90, 95-97.
- ¹¹ Zalecenie Komisji Europejskiej z dnia 27.10.2011 r. w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych.
- ¹² Art. 49 ust. 2 prawa autorskiego.
- ¹³ Jest to jedynie egzemplifikacyjne wyliczenie – użycie zwrotu w *szczególności* czyni z niego katalog otwarty.
- ¹⁴ Art. 17 prawa autorskiego; użycie zwrotu w *szczególności* wskazuje na egzemplifikacyjny charakter wyliczenia, czyniąc z niego katalog otwarty.
- ¹⁵ Ustawa określa szczególne sytuacje, w których podmiotowość pierwotna należy do podmiotu innego niż twórca.
- ¹⁶ Wymogiem bezwzględny jest forma pisemna.
- ¹⁷ Art. 43 prawa autorskiego.
- ¹⁸ Art. 52 ust. 1 prawa autorskiego.
- ¹⁹ Wspomniane wcześniej wylaczenia z art. 4 prawa autorskiego.
- ²⁰ Art. 36 prawa autorskiego.

- ²¹ W rozumieniu Ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz. U., Nr 64, poz. 565 z późn. zm.).
- ²² M. Dreła, *Korzystanie i rozpowszechnianie wyglądu muzealiów w internecie, a prawo autorskie*, w: Zeszyty Dziedzictwa Kulturowego, K. Łopatecki, W. Walczak (red.), Białystok 2007 r., s. 179-191; M. Dreła, *Prawne aspekty rozpowszechniania wyglądu muzealiów*, w: *Prawo muzeów*, J. Włodarski, K. Zeidler (red.), Warszawa 2008, s. 94-101; R. Golać, *Prawne aspekty digitalizacji zbiorów muzeów*, „Muzealnictwo” 2011, nr 52, s. 22; H. Rymar, K. Rybicka, *Prawne aspekty digitalizacji muzealiów i obiektów kultury*, Centrum Cyfrowe Projekt: Polska, http://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2013/05/Prawne-aspekty-digitalizacji-muzealiow-i-obiektow-kultury_2013.pdf [dostęp: 25.06.2014]; M. Poźniak-Niedzielska, *Problemy udostępniania utworów przez instytucje muzealne w świetle prawa autorskiego. Zagadnienia wybrane*, w: *Oblicza prawa cywilnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Bleszyńskiemu*, K. Szczepanowska-Kozłowska (red.), Warszawa 2013; M. A. Górską, A. Jagielską-Burduk, W. Szafrąński, *Wirtualna Galeria im. Mielżyńskich. Historia – Idea – Prawo*, Poznań 2013, s. 100.
- ²³ Art. 25a ust. 2 i 3 prawa autorskiego.
- ²⁴ Art. 23, 24 Kodeksu Cywilnego.
- ²⁵ Do istotnych inicjatyw w tym zakresie należą: Komunikat Komisji Wspólnot Europejskich do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 11.08.2008 r. Dostęp do dziedzictwa kulturowego Europy poprzez kliknięcie myszką. Postępy w zakresie digitalizacji i udostępnienia w Internecie dorobku kulturowego oraz ochrony zasobów cyfrowych w UE; Zalecenie Komisji Europejskiej z dnia 27.10.2011 r. w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych; Konkluzje Rady Unii Europejskiej z dnia 14.02.2012 r. do zaleceń Komisji Europejskiej z dnia 27.10.2011 w sprawie digitalizacji i udostępniania w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych.
- ²⁶ Zagadnienie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego uregulowane zostało w następujących dokumentach unijnych: Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/98/WE z dnia 17 listopada 2003 r. w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego; Komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z dnia 12.12.2011 r. Otwarte dane – siła napędowa innowacji, wzrostu gospodarczego oraz przejrzystego zarządzania; Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/37/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. zmieniająca dyrektywę 2003/98/WE.
- ²⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/98/WE z dnia 17 listopada 2003 r. w sprawie ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego.

Dominika Urban

Absolwentka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu na kierunkach prawo i historia sztuki; pracownik Regionalnego Ośrodka Informacji Patentowej w Pomorskim Parku Naukowo-Technologicznym Gdynia, członek zespołu zadaniowego NIMOZ ds. projektu „E-muzea-upowszechnianie zbiorów muzeów”, członek grupy eksperckiej NIMOZ ds. prawnych aspektów udostępniania danych muzealnych przez Internet; specjalizuje się w problematyce własności intelektualnej, ze szczególnym uwzględnieniem prawa autorskiego; e-mail: dominique_u@wp.pl